

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 823-834.
Geliş Tarihi-Received: 03.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 28.02.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1247419

"Altın Bülbul" Masalının Duyguların Dil Bildirimi Açısından İncelenmesi

Examination of "Altın Bülbul" Fairy Tale in terms of Language Expression of Emotions

Tuğba AKKOYUN*

Öz

Edebiyat, dilin bilgilendirme ve duygulandırma işlevlerinin etkin olarak yer aldığı sanatsal bir alandır. Edebiyatın ilk ürünlerini içeren sözlü edebiyat, sanatsal bakış açısının ikinci planda olduğu, bilgi aktarımını ve duygulandırmayı amaçlayan sayısız kolektif metin sunmaktadır. Dilin en temel işlevi iletişimdir, dolayısıyla dil ile oluşturulan her unsurun amacı bir şeyleri iletme. Bir edebî ürün okuyucuya/ dinleyiciye geçmişteki olay ve olgular hakkında, dış dünyayla ilgili nesnel bilgiler verebilir; onun iç dünyasındaki duyguları harekete geçirebilir. Sözlü edebiyat ürünlerinde dinleyiciye bilgiler ve duygular sembollerle, millî kodlarla örülü biçimde, metnin dokusuna ve altyapısına işlenmiş olarak verilir. Dinleyici, millî kültürüne ait bu sembol ve kodları anlar. Aktarılmak ve yaşatılmak istenen duygu dinleyiciye nüfuz eder. Kolektif bellekte yer alan etik değerler, geçmiş yaşantılar, üzüntü ve sevinçler, kültürel tüm öğeler böylece nesilden nesile aktarılır. Üretim faaliyetlerinin ve bedensel hareketliliğin mecburen durduğu uzun kış gecelerinde insanlar, bir mekânda toplanıp mental faaliyetlerde bulunarak sosyal yapıyı bir arada tutmayı, kültürel devamlılığı sağlamıştır. Bu faaliyetlerde sözlü edebiyat ürünleri, eğlence, mizah, zevk uyandıran birer araç olarak yer almıştır. Bilmeceler, destanlar, masallar, hikâyeler, türküler vb. vasıtasıyla toplumdaki değerler, duygular ve tecrübe bilgilerin devamlılığı tesis edilmiştir. Bireysel ve sosyal açıdan türlü işlev ve yararları vardır. Bu ürünlerde bireyin ve toplumun iç dünyasını oluşturan zihin/ duygu yapısı ortaya konur. Dış dünyanın bireyin iç dünyasındaki yansıması olarak görülebilecek duygular, dile yansır. Her dilin duygu ve düşünceleri bildirim yolu birbirinden farklıdır. Duygusal hafıza, zihinde kalıcı iz bırakan ve bireyin zihninde tehlike sinyali işlevi gören uyarıcı yönüyle ön plandadır. Dillerin duyguları ifade ediş şekilleri bu bağlamda farklılık gösterse de temel olarak sekiz duygudan bahsedilir: sevinç, üzüntü, sevgi, tikslenme, korku, öfke, utanç ve hayret. Masallar, toplumun duygu ve düşünce dünyasını yansıtır. Dilin duygusal işlevi ve eğitsel işlev açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmada Altın Bülbul adlı masaldaki duygu bildirim dili incelenmiş, sekiz temel duygudan sevinç, sevinç, korku, öfke, üzüntü, hayret göstergelerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür. Duygu göstergeleri bilişsel olarak ve masaldaki işlevleri yönüyle açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Duygu bildirim dili, masal çözümleme, devler ve periler, temel duygular duygu göstergeleri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bayburt/Türkiye, e-posta: takkoyun@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000 0002 0840 1832.

Abstract

Literature is an artistic field in which the informative and emotional functions of the language are actively involved. Oral literature, which includes the first products of literature, presents numerous collective texts that aim to convey information and affect, in which the artistic perspective is in the background. The most basic function of language is communication, so the purpose of every element created with language is to convey something. A literary product can give the reader/listener objective information about events and phenomena in the past, about the outside world; it can activate the emotions in his inner world. In oral literature products, information and emotions are given to the listener as symbols, knitted with national codes, and processed into the texture and infrastructure of the text. The listener understands these symbols and codes belonging to their national culture. The emotion that is wanted to be conveyed and experienced permeates the listener. Ethical values, past experiences, sadness and joy, and all cultural elements in the collective memory are thus transferred from generation to generation. During the long winter nights, when production activities and physical activity stopped, people gathered in a place and engaged in mental activities, keeping the social structure together and ensuring cultural continuity. In these activities, oral literature products took place as a means of entertainment, humor and pleasure. The continuity of values, emotions and experiential knowledge in society was established through riddles, epics, tales, stories and folk songs. It has various functions and benefits in terms of individual and social aspects. In these products, the mind/emotion structure that constitutes the inner world of the individual and society is revealed. Emotions, which can be seen as the reflection of the outer world in the inner world of the individual, are reflected in the language. The way of expressing feelings and thoughts of each language is different from each other. Emotional memory is at the forefront with its stimulant aspect, which leaves a permanent mark on the mind and serves as a danger signal in the mind of the individual. Although the ways in which languages express emotions differ in this context, eight emotions are basically mentioned: joy, sadness, love, disgust, fear, anger, shame and surprise. Fairy tales reflect the world of emotions and thoughts of the society. They have a rich content in terms of emotional function of language and educational function. In this study, the language of expression of emotion in the fairy tale Altın Bulbul was examined, and it was seen that the eight basic emotions love, joy, fear, anger, sadness, and surprise were used predominantly. Emotion indicators are explained cognitively and in terms of their functions in the fairy tale.

Keywords: Emotion notification, fairy tale analysis, giants and fairies, basic emotions, emotion signs.

Giriş

Masal ve Ahlâkî, Eğitsel İşlevleri

Halk dilindeki meşhur adap ve öğütleri anlatan söz anlamına gelen “mesel”, masal sözcüğünün menşeiini oluşturur. Türkiye’nin hemen her yerinde masal için masal sözcüğü kullanılsa da bazı yörelerimizde masalla birlikte türkü, mâni ve bilmecelere de mesel denmesi, halkın sözlü edebiyata “hikmet ve kıssa değeri” verdiğini göstermektedir (Tezel, 1997, s. IX). Masalın bu yönü, dilin bilgi verme işleviyle örtüşmektedir. O halde masal duygu ve bilgi işlevlerinin harmanlandığı önemli bir kültürel aktarım aracıdır. Masallar, halkın yaşam biçimiyle ilgili derinlemesine bilgisini etnografyasını yansıtır. Halka yönelik mesajları ve bu mesajlardan meydana gelen eğitimsel işlevleriyle dil anlatım özelliklerinden dolayı son derece etkileyicidirler. Bir halkın mitolojik sistemi onun eğitim sistemidir ve masallarda mitolojinin izleri muhakkak yer alır. Bir ulusun masallarında anadilinin, konuşma dilinin bütün incelikleri gözlenebilir, toplumun sosyolojik, psikolojik, ekonomik, ahlâkî göstergeleri ve değerleri onun içinde gizlidir (Helimoğlu Yavuz, 2009, s. 18-23).

Eğitim ulusların devamlılığını, ulusun geleceğinin istendik niteliklerde, milli kimliği özümsemiş bireyler yetiştirilerek inşasını hedefler. Bu anlamda kültür, milli kimliğin en önemli kaynağıdır. Dil, kültürün aktarımında en önemli unsurdur. Dil ve

kültür sürekli bir etkileşim içindedir. Birey, anadilindeki metinleri kültürel kodlarıyla birlikte anlamlandırır. Dil öğretimi ve gelişimine masallar katkı sağlar. Masallarda dile verilen önem, masalın yalnızca masalcılarca (masal anası veya masal atası) anlatılmasından anlaşılabilir. Masalcı daima hakkı yenenlerden, zayıf ve mağdurlardan yana bir tutum sergiler. Dinleyiciye göre bir tutum takınır, bir yerden sonra özellikle kalabalık dinleyicinin olduğu mekanlarda bir tulûat oyuncusu gibi kendinden geçerek, hissederek masalı anlatır (Sakaoğlu, 2015, s. 130-135). Anlatıcının bu tutumu da masal metinlerinde duygu bildirimine katkı sağlar.

Masal ve Dil

Anlamlandırma, aktarma, iletişim işlevi olan dil, kültürle iç içedir. Kültür ve dil birbirini hem besleyen hem dönüştüren konumdadır. Bunun gibi dille oluşturulan ürünler ve özellikle de sözlü edebiyat ürünleri kültürel özelliklere göre değişim ve dönüşüm gösterir. Metinlerin alt tabakasında yaratılıp dondurulmuş unsurların üzerine devre göre farklı söylemler üretilir. Masallar, bilinmeyen geçmişte yaratılmış ve dondurulmuş yapılarının üzerine toplumda metni yaşayan ve yaşatan herkesin dünyaya bakış açısını, hayal ve isteklerini yansıtır. Yaşanılan hayat ve hayal edilen hayat arasındaki kurgusuyla dili; dinleyenleri eğlendirmek, eğitmek, onlara öğüt vermek amacıyla kullanır (Gümüş, 2017, s. 26). Amaçlılık ilkesiyle bağlantılı olarak sade bir dil benimsenir. Dinleyicileri veya hedef kitlesi yalnızca çocuklar değildir. Çocuklar, masalın eğitsel kısmını algılayabilirler. Yetişkinler ise semboller ve kodları yorumlayarak derin yapıyı idrak edebilirler. Masalın amaçlı durumu, duygusal etki uyandırmayı da içerir. Bu nedenle dilin duygu uyandırma işlevine sahiptir. Müşterek bir yapı içinde, ortak motiflerden oluşan sözlü gelenek içindeki bir edebî tür olarak masalın canlı ve her zaman dinlenmek istenen durumda olmasının sebebi; dili ve vakaları hareketlendiren, giydiren kültürel birikim, farklılık ve ulusallıktır (Türkeş Günay, 2011, s. 665).

Gösterge, Bildirim, Duyguların Bildirimi

Bir göndericinin bir alıcı üzerinde belirli bir tesir yaratmak için gösterge denilen anlam yüklü birimleri kullanarak alıcıya "bildiri" ulaştırması eylemine bildirim denmektedir. Amaç ve anlamın bir arada olduğu bu eylemde sözel dil başlıca araçtır. Bu araç jest ve mimiklerle, eşya ve sembollerle de desteklenebilmektedir. Bildirişimin ilk amacı olan amaçlılık, o dile sahip olan ulusun alışkanlıklar düzeni ve duygular örüntüsünün göstergesidir (Başkan, 1988, s. 103). Sözcüklere yüklenen anlamlar büyük oranda o dili kullanan herkesin uzlaştığı bir alandır. Bunun dışında bireysel yaşantılarla sözcüğe eklenen duygusal anlamdan da söz edilebilir. Çağımızda dilbilim, tek başına sözcüklerin anlam alanlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Dil; olayları, görüntüleri ve tasarımları sözcükler vasıtasıyla anlamlandırılır, fakat sözcükler gerçekte iletmek istedikleri işlevsel anlamlarıyla ele alınmalıdır. Tek başına sözcükler yoktur, cümle ve diğer anlamsal birliklerle kurdukları anlamsal bağla birlikte anlam oluştururlar (Akpınar, 2014, s. 200).

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için elzem olan, fizyoloji ve davranışını etkileyen bazı duygulara doğuştan sahiptir. Bunun dışındaki duygular insanın toplumla olan ilişkisini düzenlemeye yardımcı olur, içinde yaşanılan topluma ve kültüre bağlı olarak sonradan edinilir. İnsanlar kültür farklılıklarına bakılmaksızın temelde aynı duyguları yaşarlar. Farklı olan, bu duyguların ifade ediliş biçimleridir. Her dilde sözel olarak ifade edilen duygu göstergeleri vardır (Hacızade, 2012, s. 8). Bunlar kültürel olarak özgün bakış açıları sağlarlar.

Bu çalışmada materyal olarak, Naki Tezel tarafından hazırlanan "Türk Masalları - 1-" adlı eserin 127-169. sayfalarında yer almakta olan "Altın Bülbül" masalı kullanılmıştır.

Altın Bülbul masalında yer alan duygu dili göstergeleri Naile Hacızade'nin duyguların dil bildirimini değerlendirdiği “Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili” adlı eserindeki kategorilere göre incelenmiş, kullanım sıklıkları ve metnin bağlamı doğrultusunda bazı yorumlar elde edilmiştir. Çalışmanın amacı, edebiyatın en eski metinlerinden olan masallardan yola çıkılarak toplumun duygularını hangi yolla bildiğini (bilmiş), nelerle eşleştirdiğini; seçilen masalın içeriği ile barındırdığı duygu ifadelerinin arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktır. Sade bir Türkçeyle inşa edilmiş, toplumun her kesimine hem dil özellikleri hem de derin iletisindeki ahlâkî, eğitsel, kültürel öğeleriyle hitap eden masallarda dilin amaçlılığı söz konusudur. Kullanılan dilin amacı ve özgün duygu ifadeleri arasındaki bağ, toplumun his ve düşünceleri arasındaki ilintiyi göstermektedir.

Altın Bülbul Masalının Olay Örgüsü

1. Üç oğlu olan bir padişah, memleketine çok büyük ve güzel bir cami yaptırır.
2. Her Cuma camiye gelen Hızır bir Cuma padişahla konuşur, onu tebrik eder ve caminin tek eksiğinin kubbesinde Kaf Dağı'nın ardındaki altın bülbulün olmaması olduğunu söyler.
3. Padişah bu eksik üzerine üzülürken çocukları derdini sorar ve bülbulü getirmeye talip olurlar.
4. Padişah bu imkânsız görünen göreve mecburen izin verir, üç kardeş aileleriyle vedalaşıp yola çıkarlar
5. Uzunca bir yol kat ettikten sonra kardeşlerin önüne ikisi güzel biri bataklık olan 3 yol çıkar.
6. Büyük ve ortanca çocuklar güzel yolları seçer, küçük çocuğa bataklık kalır.
7. Bir müddet sonra yolları kesişen büyük ve ortanca kardeş bir şehre varırlar, yola devam etmekten vazgeçerek bütün maddi varlıklarını kaybederler. Biri hancıya uşak, diğeri aşçıya çirak olur.
8. Bataklık yolda bir çeşme başında Hızır'a rastlayan ve onu tanıyan küçük çocuk babasına verdiği sözü tutmakta ısrarcı olunca Hızır tarafından sırtı sıvazlanır, dua alarak yola devam eder.
9. İssiz yerlerden geçerek uzun bir yol kat eden küçük çocuk, açlık ve susuzluktan telef olacakken kapısı olmayan bir saraya ve bahçesindeki çeşmeye ulaşır.
10. “Burada hiç insan yok mu” diye sızlanırken çok güzel bir kız saraydan onunla konuşur, bulunduğu yerin yedi canlı devin sarayı olduğunu söyleyerek genci uyarır ve bahçede doyurur.
11. Çocuk, kendisiyle dalga geçen devi süratle ve cesurca kargısını devin kalbine saplayarak öldürür kulaklarını kesip heybesine koyar, kıza “sen büyük abimin nişanlısın, beni bekle” deyip sekiz canlı devin olduğu yere doğru yola koyulur.
12. Uzun ve meşakkatli yolunda aç susuz bir şekilde bir önceki saraya benzeyen bir yere gelir, çeşmeden su içer ve yine “Burada hiç insanoğlu yok mu” serzenişinde bulunurken saraydan güzel bir kız çıkar.
13. Güzel kız küçük çocuğu doyurur ve sekiz canlı dev hakkında uyarır; genç adam kargısı ve oklarıyla bu devi de öldürür, sağ kulağını kesip heybesine koyar.
14. Küçük çocuk; dokuz canlı dev anasının yedi oğlu olduğunu, sırtına attığı memelerinden kana kana süt içerse devin kendisine zarar vermeyeceğini söyleyen

- kıza “sen bundan sonra küçük ağabeyimin nişanlısın, benim yolumu gözle” diyerek yola revan olur.
15. Epey yol gittikten sonra koca koca yedi kazanın kaynadığı bir yere varır, yemek yapmakta olan dev anasının memelerinden süt içer, dev anası bundan çok memnun olur.
 16. Annelerinden süt içtiği için küçük çocuğu kardeşleri kabul eden yedi dev ona çok iyi bakar.
 17. Sabah dev anası zorlu yol konusunda uyarsa da ısrar olan küçük çocuğa yapması gereken eylemleri bir bir anlatır, dönüşte tekrar yanına uğrayacağını söyleyen şehzade Kaf Dağına doğru yola çıkar.
 18. Önceki aşamalardan daha uzun süren bu yolda dev anasının dediklerini harfiyen yapan şehzade, peri padişahının sarayına ulaşarak Peri Sultan’ın baş ucundaki Altın Bülbül’ü alıp kaçar.
 19. Küçük şehzadenin peşine askerler düşse de geliş yolunda yaptığı güzel hareketler sayesinde aslan, kaplan, çalılar, pınar, kapılar hep birden dile gelip ona yardımcı olurlar.
 20. Şehzade dev anasının yanına gelip tekrar süt içer, yedi dev kardeşinin eşliğinde üç gün üç gece yol alır, günlerce yalnız devam ettikten sonra da sekiz canlı devi öldürdüğü yere ulaşır. Yengesini, saraydaki değerli eşyaları alarak yedi canlı devi öldürdüğü yere doğru yola çıkarlar.
 21. Küçük abisinin nişanlısını ve o saraydaki değerli eşyaları da alıp üç kişi olarak Hızır Dede’yle karşılaşmış olduğu çeşme başına varırlar.
 22. Küçük şehzade yengelerini ve malları Hızır’a emanet ederek abilerini aramaya gider.
 23. Küçük çocuk, başta kendisini tanımayan abilerini alıp Hızır’ın yanına dönmek için yola çıkar, yolda abileri onun anlattıklarını dinledikçe derin bir kıskançlık hissederler.
 24. Hızır’ın yanından ayrılırken küçük çocuk onun elini öper fakat abileri onun elini öpmeyi unuttur.
 25. Susayan küçük şehzadeyi hileyle bir kuyunun içinde bırakan abileri hiç durmadan yol alarak memleketlerine varıp Altın Bülbül’ü bulduklarını söyleyip padişaha takdim ederler.
 26. Padişah küçük oğlunun gelmeyeşine üzülür, Altın Bülbül de caminin kubbesinde hiç ötmediği için sinirlenir.
 27. Su içmek ve hayvanını sulamak için kuyuya gelen bir köylü tarafında kurtulan küçük şehzade, onun atını satın alarak yola çıkar, rastladığı bir çobandan koyun satın alıp işkembesini iyice yıkayarak kafasına geçirir ve keloğlan olur.
 28. Şehre girdiğinde rastladığı bir hana karın tokluğuna işe girer, han sahibi hastalanır.
 29. Han sahibinin iyileşmesi padişahın yaptırdığı caminin şadırvanından su içmekle mümkün olacaktır. Keloğlan camiye gidince bülbül ötmeye başlar, o çıkınca ötüşü kesilir ve padişah bu durumu Bülbül’ün tanıdığı birinin orada olmasına bağlar.
 30. Cuma namazına ahalinin tamamının gelmesini emreden padişah, bülbül ötmeyince şüphelenir ve herkesi gelmeyen kişiyi bulmak için görevlendirir.
 31. Keloğlan gelince bülbül ötmeye başlar, çocuk kimliğini gizlemeyerek babasıyla hasret giderir.

32. Küçük şehzade başından geçenleri tam olarak anlatmadan peri padişahının kızı hiddetle Altın Bülbul’ü aramak için padişahın memleketine gelir.
33. Peri Sultan peri kızlarını padişaha gönderir ve kâğıda “Altın Bülbul’ü kim sarayından çalıp da buraya getirdiyse bana gelsin” yazar.
34. Büyük şehzade ve küçük şehzade sırayla giderler, fakat yalan söyledikleri için kendilerini ele verirler.
35. Küçük şehzade geldiğinde Peri Sultan’a her ayrıntıyı bir bir anlatır, devlerin kulaklarını ona takdim eder ve kendisinden korkmadığını söyler.
36. Küçük şehzadenin doğru söylediğini anlayan Peri Sultan, Altın Bülbul olmadan yaşayamayacağını söyler ve “İstersen senin eşin olurum” der.
37. Peri Sultan geri dönmeyeceğini söyleyerek peri kızlarını memleketine gönderir ve küçük şehzadeyle birlikte padişaha çıkar.
38. Küçük şehzade, hikayesinin geri kalanını da anlatınca padişah hiddetlenir ve iki büyük oğlunu saraydan kovar.
39. Padişah tahtını küçük şehzadeye verir, Peri Sultan ve şehzade 40 gün 40 gece süren şenliklerle evlenir.

Duygu Bildirim Dili

İnsanın bilişi, bilginin nasıl edinildiği, kullanıldığı, işlendiği bilme eyleminin neye göre gerçekleştiği sorularıyla anlaşılmalı çalışılmaktadır. Dile bilişsel açıdan bakıldığında ise bilişsel yapılar olan bilinç, düşünce ve algıların dile yansımaları ele alınır. Temel olarak psikoloji ve dil bilim alanlarının (mantık, felsefe, ruh dilbilim disiplinlerinin yöntem ve kuramları da dâhil edilebilir) birleşim noktasında yer alan bilişsel dil bilim, kategorileşme ve konseptleşme ile dil arasındaki bağın incelendiği (Dohman, 2022, s. 1241) disiplinlerarası bir mecradır. İnsanın dış dünyayla ve iç dünyasıyla olan duygusal ilişkisini yansıtan birimler, her dilde toplumun özgün kültürel özelliklerini yansıtan duygu göstergeleriyle ifade edilir. İnsan duygularının sayısı tespit edilememiştir. Doğuştan gelen, insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan birincil (temel) duyguların sayısında da mutabakat olmamasına rağmen, bunların sekiz tane olduğu genel kanıdır. Çeşitleme, bileşim, karışım, küçük farklarla birincil duyguları artırmak mümkünse de bunlar: Öfke, üzüntü, sevinç, korku, hayret, tiksinti, utanç ve sevgidir (Hacıoğlu, 2012, s. 7).

Masallar, kolektif bilincin ve bilinçdışının tezahür ettiği ve dolayısıyla da kültürün yansıdığı metinlerdir. Toplumun zihniyeti, ideolojisi, bakış açıları ve değerleri masallarda görülür. Her toplum kendine uygun olan özelliklerin bir seçkisini, hatırlatma yahut eğitme amacıyla masallara işlemiştir denebilir. Toplumun her kesimine hitap etmesi sebebiyle dilin o toplumca nasıl işlendiğini, duygu, düşünce ve algılarının dile nasıl yansıdığını genel bir çerçeveden sunan veriler içerir. Günümüzde bizler, bilincin aşırı gelişmesinden dolayı hayatı olduğu gibi algılayabilme esnekliğini kaybetmiş bireyleriz (Franz, 2022, s. 77). Masallarda kahramanın yolculuğunda harekete geçirilen duygular vasıtasıyla bu esnekliğe en azından masal atmosferi içerisinde erişilebilmektedir. Bu nedenle duyguları ifade eden göstergeler incelenmeye değerdir. Duygu; yüksek derecede yoğunluk, memnuniyet/ memnuniyetsizlik içeren bir *zihinsel* deneyimdir. Düzenleme, nesnelere/ nedenlere/ neden olan vakalar, fizyolojik değişimler, eylem/ dışa vurum gibi çeşitli bileşenleri vardır (Kılınç & Bayçu, 2019, s. 77). Tüm bu bileşenlerle birlikte duyguların göstergeleri masallarda yer almaktadır.

Sevinç

Duygular; birey, toplum, topluluklar arasında hareket halindedir. Yalnızca bireysel nitelik göstermez, toplumsal ve kültürel süreçler yoluyla biçimlendirilir, deneyimlenir ve yorumlanılır (Koçak Kurt, 2021, s. 2823). Temel duygulardan sevinç; üzüntü, kaygı ve endişe gibi olumsuz duyguların zıddı olarak görülür. Sosyal tesiri yüksektir. Masalların mutlaka mutlu sonla bitmesi *ani ve sevinçli bir dönüş* yaratır, bireysel ve toplumsal anlamda umut kavramını besler. Masal ne kadar korkunç ya da fantastik olursa olsun yetişkin-çocuk tüm dinleyiciler soluklanır, ferahlar (Bettelheim, 2021, s. 154). O halde sevinç masalın aslı unsurudur. Altın Bülbül masalında sevinç göstergeleri temel duygular içinde birinci sırada (22 gösterge) yer alır. Sevincin göstergeleri hitaplarda, onaylama/ durum ifadelerinde, eylemlerde görülmektedir:

Memnun ol- (3), aferin, kahkaha atarak, sıçrayarak hoplayarak sevinç kahkahaları atarak, pek memnun ol- (2), kahkaha at-, sevindim, sevinmişler (2), gönlümüzü aldı, sevinçlerinden ağlamışlar, pek sevinen, şakrak öt-, gözyaşları içinde seyret-, gülerek, şenliklerle kutlanmış, mutlu bir hayat sürüyormuş.

Sevinç, insan bilincini olumlu yönde etkileyen, sadece bir duygu olmayıp duygusal durum ve duygusal tepki olarak da kendini gösterebilen temel bir duygudur. Neşe, keyif, heyecan, kendinden geçme gibi dışavurumlarda kendini gösterebilir (Hacıozade, 2012, s. 89). Sevincin metindeki özgün yansımalarına göre kavramsal alanı şöyle özetlenebilir:

Sevinç memnuniyetten doğar, memnuniyet verir (memnun olmak, aferin), sesle gösterilebilir (kahkaha, şakrak ötmek), harekete geçirir (sıçrayarak, hoplayarak), başka yoğun duyguları da uyandıran bir tetikleyicidir (sevincinden ağlamak), seyredilmesi hoş bir durumdur (gözyaşları içinde seyrettiler), kutlamayla gösterilen, devamında mutluluğa dönüşen bir duygudur, bir kırgınlığı onarmak sevinç oluşturur (gönlümüzü aldı).

Masallarda sevinç unsuru kahramana odaklıdır. Kahramanın aştığı her bir engel sevinç uyandırır. Erginleşme yolunda öztanıma, kahramanın dağda bulduğu veya dağı aşarak elde ettiği "altın" nesnedir. Altın Bülbül masalından hareketle kahramanın ve dolaylı olarak toplumun öztanımayı gerçekleştirmesinin temel hedef olduğu ve sevinç uyandırdığı söylenebilir. Toplumun her bir bireyinden beklentisi onun erginlenmesi ve toplum hayatına bu şekilde katılmasıdır.

Korku

Masalda gösterge sayısı (17 adet) bakımından ikinci sırada korku yer almaktadır. Korku, iptidai insanın kendini koruyarak hayatta kalmasını sağlayan en önemli duygudur. Bütün canlılar için öncelik hayatta kalmayı sağlamaktır. Masal bağlamında düşünüldüğünde kahraman ya da karakterlerin sınıdığı bölümler genellikle korkuya yenik düşmek yahut cesaretli olmak zıtlığında ilerler. Koşulların aniden değişmesi, fiziksel ya da psikolojik tehdit/ tehlike karşısında korku hissedilir. Kaygı, endişe gibi düşünsel durumlar, karşılaşılan duygu ve eylemler de korkuyu doğurur (Hacıozade, 2012, s. 149). Masalda kahraman, padişahın üç oğlunun en küçüğüdür. En zorlu yol, üç birbirinden güçlü devle karşılaşma, kardeşlerin kıskançlığı nedeniyle bir kuyuya atılarak ölümle burun buruna gelme onun erginlenme yolunda aşması gereken korkulu zorluklardır. Kahramanın en iyi niteliklerinin ortaya çıkması için korkulacak durumların içine sokulması, zulüm ve baskı görmesi ona yardımcı olur. Bilinçdışının yıkıcı, huzur

bozan, yiyip yutan yanını simgeleyen üvey anne, dev anası/ devler gibi motifler bu amaca hizmet eden unsurlardır. Kolay olanı tercih etmemek bir özdisiplin ve kültür göstergesidir (Franz, 2022, s. 130, 148). Metinde sevinçten sonra en sık rastlanılan duygunun korku olması oldukça anlamlıdır.

Cesaret bulama-, vazgeç, gidip de gelmeyen yol (2), yılmam, korkacak, aman dev geliyor! hiç korkmadan, pek yiğit pek korkusuz, seni görmesinler, sen oralara gitme, yüreğin korkusuz yolun açık olsun, yalandan telaşlanmış, eyvah, çılgık at-, korkmuş, korkum yok.

Masala göre korku uyarımla meydana getirilerek karşıdakini korumaya yönelik bir durumdur (vazgeç, seni görmesinler, sen oralara gitme), ünlemler ve dolayısıyla ses korkuyu gösterebilir (eyvah, aman, çılgık attı), temenni edilmeyendir (yüreğin korkusuz olsun), bu duygunun olmaması yiğitliğin göstergesidir, korku ve yiğitlik zıt kavramlardır (yılmam, korkmadan, pek yiğit pek korkusuz, yalandan telaşlanmış, korkum yok).

Öfke

Metinde öfkeyle ilgili göstergeler kullanım sayısı (14 adet) bakımından üçüncü sıradadır. Öfke, bireyin eylemine herhangi bir şekilde engel olduğunda, haksızlık ve hata durumlarında, birey incindiğinde, gereksinimleri doğru bir şekilde karşılanmadığında ortaya çıkan duygusal bir tepki ve durumdur. Öfke duymak tepkiyi doğurur, duygu olarak da tepki olarak da olumsuz görülür. Olumsuz olarak kategorize edilen her duygu gibi öfkenin de yararlı ve yardımcı olduğu durumlar vardır. Kontrol altına alınmamış bir öfke yıkıcı tepkilere neden olurken kontrol altına alınmış öfke kişinin gücünü ve cesaretini toplamasına yarar. Hiddet, parlamak, sinir olmak, gazaba gelmek, kudurmak gibi ifadeler de Türkçede öfke/ öfkelenmekle ilgili kullanımlardır (Hacızade, 2012, s. 166-169). Mesafe yaratan, hükmetmek için kullanılan, bazen de korkuyu perdeleyen bir duygu (Greenberg, 2012, s. 8, 65) olarak öfke masalda doğrudan göstergelerin yanı sıra, bağlama göre öfke bildiren ifadelerde de yer almaktadır. Öfke devler, periler gibi insan dışı unsurlarda görülür. Öfke-güç/ hükmetme/ mesafe yaratma bağlantıları açısından dikkate değerdir. Kendi duygulanımlarına tutsak, aptal, muazzam güce sahip varlıklar olarak devler çaresizdir. Güçlü duygusal itilimleri temsil ederler, kişi bu tür kontrol edilmeyen itilimlere kapıldığı zaman vahşi, kendinden geçmiş, aşırı güçlü bir haldedir ve bir dev gibi aptaldır. Bu duygu ehlileştirilirse faydalı, büyük işlerin başarılmasına yarayabilir (Franz, 2022, s. 132, 133). Kahramanımız üçüncü şehzadenin güç unsurlarına (Periler Sultanı ve devler) karşı sakin duruşu masal boyunca gözlemlenmektedir. Kahraman, masalarda kolektif bilinçdışı yansıtan bu istenmeyen şiddetli duyguları ikisini öldürerek, biriyle bağ kurarak biriyle de evlenerek ehlileştirmiş olan “bilinç”tir. Bilinçdışı, doğanın bir parçasıdır ve çalkantılı, zincirsiz, güçlüdür. Bilinç ise sakin, becerikli, sabırlıdır ve ayrımları fark eder.

Burada insanoğlu var, fena halde sinirlen- (2), kızmış bağırılmış, hiddetlenmiş, bağırılmaya çağırılmaya başlamış, yakıp yıkacağız başına geçireceğiz, fena halde sinirlenen, kafanı kestiririm defol buradan, kızdı, çok kızmış, surati asılmış, çabuk git buradan kafanı kestiririm, çok kızdı, kızdınsa, kızmadım.

Metindeki verilere göre öfke; yıkıcı ve yok edicidir (yakıp yıkacağız başına geçireceğiz), can alıcıdır (kafanı kestiririm), yüksek sestir (bağırılmaya çağırılmaya başlamış), istenmeyen bir varlıkça uyandırılır (burada insanoğlu var, defol buradan, çabuk git buradan), derecesi artan bir şeydir (fena halde, çok), memnuniyetsizlikle birlikte görülebilir (surati asılmış).

Üzüntü

Çok önemli bir değer kaybını yaşadığında, kaybın yeri değiştirilemezliğini duyumsadığında, bireyin bununla nasıl baş edeceğini bilemediğinde kaybına verdiği aslı yanıt üzüntüdür (Greenberg, 2012, s. 18). Türkçede dil bildirimini oldukça zengin olan üzüntü, insana “değer verme”yi öğreten, bu yönüyle hayatın önemli bir parçası sayılan ve olumsuz görülen bir duygudur (Hacızade, 2012, s. 106). Bazen üzüntü elde edilmek istenen varlığın erişilmezliğinden de doğar. Masalda üzüntüyle ilgili göstergeler sevgiyle eşittir ve 12 adettir. İnsanlar bir masalı dinlerken yoğun duygularla iç içe olurlar. Kahramanla, haklı olanla özdeşim kurarak üzülür, sevinir, korkar, hayret ederler. Üzüntü ve korkunun (hatta bu duygulardan doğabilecek öfkenin) dinleyiciye yaşatılması, dinleyicinin umut etme, direnme, kararlılık, sorunlarla başa çıkabilme özelliklerini uyandırır ve besler. Masalda bu duyguların yaşatılması tragedyadaki acıma ve korku yoluyla ruhun rahatlamasına yani “katarsis”e benzetilebilir. Katarsisin amacı, kişinin kendisini kahramanın yerine koyarak, empati kurarak kahramanla beraber o acıyı hissetmesi; kahraman tarafından yapılan hataları kendisinin yapmaması, yapılması gerekenlerin de kişi tarafından bu yolla öğrenilmesini sağlamaktır (Tunalı, 1993, s. 22). Böylece ruhun aşırılıklardan ve kötülüklerden arınması mümkün olacaktır. Öfke başlığında da belirtildiği üzere masalarda olumsuz ve güç durumlarla gösterilen kolektif bilinçdışının yıkıcı duygularının bilince nasıl dönüştürüldüğünün serüveni izlenebilir. Masalarda üzüntü, diğer birincil duygularla birlikte insan psikolojisine hizmet eder duruma gelmektedir.

Üzüntü, üzülüyoruz, dert, tasalanmayın, çaresiz, kederden ölür, acı acı ötmek, fena halde üzülmüş, üzülmeysin, pek müteessir olmuş, gözyaşları içinde seyretmek, ağlayarak.

Masaldaki kavram alanına göre üzüntü; çaresizlik, dert, tasa, keder ve acıyla özdeşir, doğaya da yansır (acı acı ötmek), ölüme neden olabilir (kederden ölür), gözyaşlarıyla kendini gösterir, mutlulukla birleştiğinde seyredilen bir şeye dönüşür (gözyaşları içinde seyretmek).

Sevgi

Sevgi, gösterilen, yaşanan, diğer bazı duyguları düzenlemeye yarayan, ihtiyaç duyulan, çok sayıda felsefi ve dinî sistemin yaşamda merkezî bir yere konumlandığı bir duygudur. Psikologlara göre şefkat, istendiğini ve bir yere ait olduğunu dolayısıyla da sevildiğini hissetmek kişinin birinci ihtiyacıdır. Cesaret verici, sevecen, sözler, onay sözleri kullanmak, nitelikli ilişki kurmak ve sürdürmek, hediye almak, memnuniyet amaçlı hizmet davranışlarında bulunmak (sevilen kişinin sevdiği şeyleri yapmak) ve fiziksel temas sevgiyi iletmenin yollarıdır (Chapman, 2003, s. 18). Sevgi göstergelerinin neredeyse tamamı kahraman için kullanılmıştır. Masal dinleyicisinin kahramana karşı duyguları, masal içindeki varlık ve kişilerin kahramana duygularıyla pekiştirilmekte ve örtüştürülmektedir. Küçük şehzade, dev anasının bile sevgisini kazanmıştır. Masalda sevgiyle ilgili göstergelerin sayısı 13'tür. Doğrudan ifadelerin yanı sıra bağlamda sevgi duygusu yüklenen ifadeler de vardır.

Sırtını sıvazlamak (3), yolun bahtın talihin aydın olsun, sana acır fenalık yapmaz, aferin sana, seni çok sevdim, yüreğin korkusuz yolun açık olsun, severdi, sevecek, mutlu yaşarsınız, babacığım, yavrucuğum/ sevgili yavrum.

Metinden hareketle sevgi; dokunularak hissettirilen bir şeydir (sırtını sıvazlamak), dua etmektir (yolun bahtın talihin aydın olsun), takdir etmektir (aferin), şefkat göstermektir (acı, fenalık yapmaz), mutluluk verir, sevecenliktir (babacığım, yavrucuğum).

Hayret

İnsanın dış dünyayla ilişkisinden meydana gelen hayretin temel duygular içinde sayılıp sayılmayacağı tartışma konusu olagelmıştır. Sevinç ve üzüntüye has nitel özelliklerin hayrette de bulunması, çoğu araştırmacının onu temel duygular arasında saymasını sağlamıştır. Birden ortaya çıkar ve etki süresi kısadır ne olumludur ne olumsuzdur denebilir. Hayretin insanın düşünsel süreçlerine ve eylemlerine motive edici hiçbir katkısı yoktur, beklenmedik olaylar karşısında kişiye zaman kazandırmak, hazırlanmasını sağlamak gibi işlevsel bir yararları vardır (Hacızade, 2012, s. 190). Masalda hayret göstergeleri 11 tanedir. Ekseriyetle kahramanın içinde olduğu vakalarda, karşılaştığı durumlarda görülür. Dinleyiciyi heyecanlandırma, olağanüstü veya zor durumlara hazırlama, haber verme, dinleyicinin kahramanla empati kurmasını sağlama işlevlerinde olduğu söylenebilir.

Elde edebileceğinizi mi sanıyorsunuz? Burada insan yok mu? Hey Allah'ım (2), dev o kadar iriymiş ki, ummadığı yerden açılan bir kapı, bir de bakmış ki (2), göz kamaştıracak kadar güzel, büsbütün şaşkına dönmüşler, şaşırıp kalmış, bunda bir iş var.

Metne göre hayret genellikle duygusal bir tepkidir. Başarılması güç işlere girmek hayret uyandırır. Hayret; umulmadık şeylerin gerçekleşmesidir (ummadığı yerden açılan bir kapı), olağandışıdır (göz kamaştıracak kadar, o kadar iriymiş ki, bunda bir iş var, Burada insan yok mu?) çaresizliktir ve bir güce sığınmayı gerektirir (Hey Allah'ım).

Tiksinme

İnsan duyguları arasında oluşumuna göre en eski sayılanı olan tiksinme, dış dünyaya karşı oldukça belirgin bir tepki ortaya çıkarır. Başlangıçta tat alma duygusuyla ilintilidir ve hoş gitmeyen tatlara verilen bir tepkidir. Zaman içinde bu somut ilinti, ruhsal olarak rahatsız eden şeyleri de kapsar hale gelmiştir. Duygusal değerlendirme açısından ahlaki ve sosyal olarak ikiye ayrılan tiksinmede özne kendini iğrenme nesnesinden üstün görür. Tiksinme sonucu nefret, uzak durma, ikrah etmek durumları oluşur (Hacızade, 2012, s. 140). Masalda tiksinme duygusuna yalnızca bir gösterge örnek gösterilebilir: “Yüzünüzü görmek istemiyorum”. Bu cümle padişah tarafından büyük ve ortanca oğullarına söylenmiştir. Yalancı ve hilebaz oluşları padişahta nefret uyandırmıştır. Tiksinmenin doğasındaki uzak durma, kolektif bir iletiye dönüşmüştür. Devlet yönetmeye aday olan kimselerin yalancı ve hilebaz olmaları tiksindirici bir durumdur hem ahlaki hem de sosyal tiksinme örneğidir.

Utanç

Utanç, kişinin iç düzenini ve toplumun düzenini sağlamada önemli bir duygudur. Kural ihlalleri, yetersizlik duygusu, yenilgi, başarısızlık, günah ve suç işlemek gibi sebepler utanç uyandırabilir. Bedensel olarak yığılma, çekilme, yüz kızarması türünden göstergeleri vardır. Utanmak eyleminin terbiyeli, haddini bilen olmak anlamlarında kullanıldığı da olur. Masalda tek utanç ifadesi, padişahın büyük oğlunun yalan söylediği ortaya çıkıp da Peri Sultan tarafından hiddetle geri gönderildiği sahnede Padişahın peri kızlarına söylediği “kusura bakmayın” sözüdür. Burada bir kural ihlali söz konusudur, yalan söylememek. Dolayısıyla utanç, kusurlu olmaktan doğan bir şeydir.

Sonuç

Masallar insanın, mitik zamanlardan bugünün rüyalarına uzanan bilinçdışı-bilinç dengesini oluşturma serüveninin ortasında yer almaktadır. Topluluklar içinde, yetişkin ve çocuklara anlatılmışlardır. Sosyolojik ve bireysel yararlılıkları vardır. Bir masal anlatıcı, etrafında pek çok insanı birleştirir. Masal; dikkat, empati, dinleme becerisi kazandırır. Kolektif hafızayı çocuklara aktarır, yetişkinlerde diri kalmasını sağlar. Mitlerle birlikte

masallar, insanlığın ilk eğitim faaliyetleri olarak görülür. Ahlaki, kamusal, zihinsel düzeni oluşturmak için gerekenleri bir kahramanın erginleşme maceraları üzerinden verir. Masallarda evrensel veya milli motiflerin, sembollerin kullanılması, belli tiplere yer verilmesi (padişah, dev, cadı, peri, kral, sultan...) masalın dış dünyadan ziyade iç dünyaya yönelik olmasındandır. İç dünyaya yönelim, duygusal öğelerin ağırlıklı kullanılmasıyla kendini gösterir. Kişinin ve nihayetinde toplumun denetlenemediğinde zararlı olabilecek bilinçdışı, güçlü duygularını düzene sokar. Devler, cadılar gibi olumsuz unsurların kahraman tarafından bertaraf edilmesi, düzenin gelmesidir. Kahraman sıradan bir insan da olsa toplumun üst tabakasından da olsa topluma medeniyeti, çözümü getiren kişidir. Kahramanın yolculuğuna dinleyicinin eşlik etmesi için duygusal anlamda bir özdeşim oluşturulması gerekir. Aşılınmak, uyandırılmak, beslenmek istenen duygular kahraman üzerinden verilir. Aşılması, terk edilmesi, uzak durulması gereken durum ve duygular kahramanın karşısındaki unsurlar yoluyla sembolize edilir. Duyguların ifade edilme şekilleri bilişsel dilbilimin ilgi alanlarındandır. Bilişsel dilbilim, insanın herhangi bir şeyi bilme yoluyla ilgilenir. Hangi zihinsel süreçlerle bilişin gerçekleştiğine yönelir. Duygu da biliştir ve evrensel de olsa her dilin, kültürün onları başka göstergelerle, anlam ilişkileriyle ifade ettiği görülür. Masallarda dinleyicinin vaka/lar içinde duyguları ve düşünceleri harekete geçirildiğinden duygu dili kullanımları incelenmeye değerdir.

Altın Bülbül masalında bir padişah ve üç oğlunun ekseninde gelişen olaylar yer almaktadır. Masaldaki dil, duygu göstergeleri açısından incelendiğinde sevinç, korku, öfke, sevgi, üzüntü ve hayret öğelerinin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Duygu göstergeleri metinde ünlemlerden sözcüklere, cümlelere değin çeşitli şekillerde yer almaktadır. Olumsuz görülen korku, öfke, üzüntü duygularının çözülmesi ve dönüştürülmesinin olumlu duygular olan sevgi ve sevince zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bağlama göre olumlu ya da olumsuz olabilen, kendinde bunları barındırmayan hayret duygusu, masalın zorlu aşamaları arasında durup düşünmek, karşılaşılabileceklerle hazırlıklı olmak gibi durumlara zaman yaratmıştır. Tiksinti ve utanç birer göstergeyle yer almaktadır. Her iki duygu da masalın sonunda verilmek istenen iletinin tepkisel yönünü ortaya koymaktadır. Yalancı, hilebaz, tembel yönetici adayları tiksinti ve utanç kaynağıdır ve toplumdan dışlanmaları gerekir.

Kaynakça

- Akpınar, A. (2014). Anlambilimden Hareketle Öykü Çözümlemesi Sabahattin Ali'nin "Duvar" Adlı Öyküsünün Çözümlemesi. *Turkish Studies*, IX(9), 195-206.
- Başkan, Ö. (1988). *Bildirişim insan-dili ve ötesi*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Bettelheim, B. (2021). *Masallar Ne Anlatır? Çocuk Gelişiminde Masalların Rolüne Psikanalitik Bir Bakış* (2. b.). (Çev. Sanem Erdem, & Begüm Berkman). İstanbul: Sfenks Kitap.
- Chapman, G. (2003). *5 Sevgi Dili*. (Çev. Betül Çelik). İstanbul: Sistem.
- Dohman, U. (2022). Kuramsal Yönleriyle Bilişsel Dilbilim. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1235-1259.
- Franz, M.-L. V. (2022). *Masalları Yorumlamak* (2. b.). (Çev. Canberk Şeref). İstanbul: Pinhan.
- Gümüş, İ. (2017). *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Greenberg, L. S. (2012). *Duygu Odaklı Terapi*. (Çev. Serpil Kızıldaş). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Hacızade, N. (2012). *Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili*. Konya: Çizgi.

- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri* (4. b.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Kılınç, ., ve Bayçu, S. (2019). Kriz İletişiminde Duygular ve Kültür: Karma Bir Araştırma1. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 73-103.
- Koçak Kurt, ř. (2021). Duyguların Tarihsel Serüveni ve Tarihte Duygular. *Opus*, 18(40), 2821-2858.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları* (6. b.). Ankara: Akçađ.
- Türkeş Günay, U. (2011). *Elziđ Masalları ve Propp Metodu* (2. b.). Ankara: Akçađ.
- Tezel, N. (1997). *Türk Masalları -1-* (5. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tunalı, İ. (1993). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.